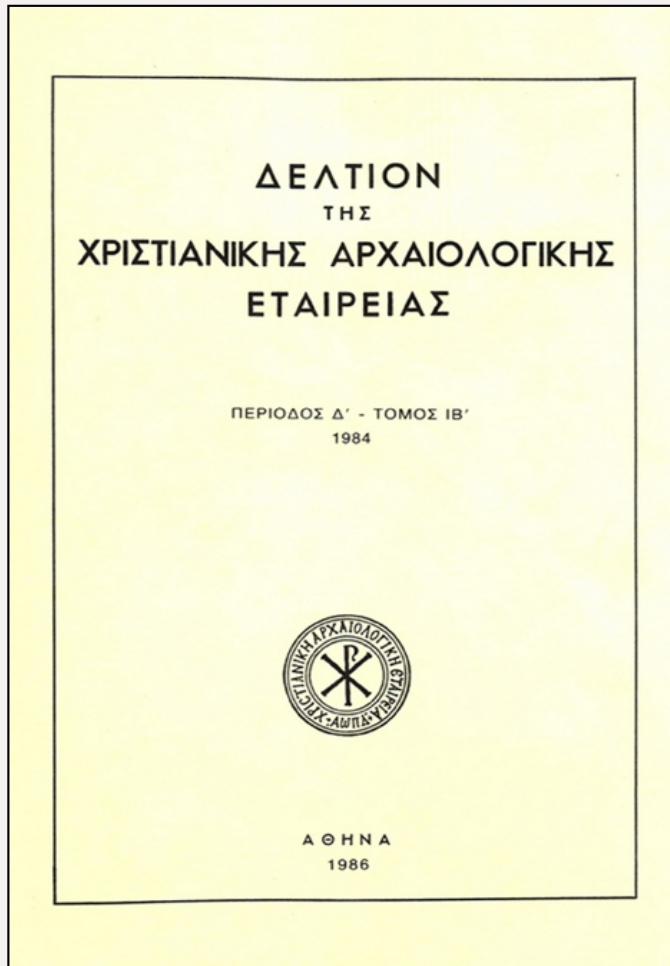

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τομ. 12, 1986

Τα εκατόχρονα της ΧΑΕ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
(ΧΑΕ)

<http://dx.doi.org/10.12681/dchae.941>

Copyright © 1986

To cite this article:

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ, (. (1986). Τα εκατόχρονα της ΧΑΕ.. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 12, 7-16. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/dchae.941>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τα εκατόχρονα της Χ.Α.Ε.

Δελτίον ΧΑΕ 12 (1984), Περίοδος Δ'. Στην εκατονταετηρίδα
της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας (1884-1984)•
Σελ. 7-16

ΑΘΗΝΑ 1986

ePublishing

www.deltionchae.org

ΤΑ ΕΚΑΤΟΧΡΟΝΑ ΤΗΣ Χ.Α.Ε.

Τό έτος 1984 ή Χριστιανική Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία, πού εἶχε ἰδρυθεῖ τό Δεκέμβριο τοῦ 1884 ἀπό μερικούς ἐνθουσιώδεις ἀνθρώπους, συμπλήρωσε ἑκατό χρόνια ζωῆς. Γιά νά τιμηθεῖ αὐτή ή τομή στήν ἱστορία τῆς Χ.Α.Ε., τό Διοικητικό Συμβούλιο ἀποφάσισε νά ὀργανώσει διεθνή συνάντηση περιορισμένου ἀριθμοῦ διαπρεπῶν βυζαντινολόγων, κατά προτίμηση τῆς παλαιότερης γενεᾶς, ὥστε ὁ ἑορτασμός νά βρεῖ ἀπήχηση στό διεθνές ἐπιστημονικό κοινό. Ἀπό τούς προσκαλεσμένους πού δέν μπόρεσαν νά ἔρθουν, ὁ Κ. Weitzmann ἔστειλε τηλεγραφικά τίς εὐχές του καί ὑποσχέθηκε νά στείλει μιᾶ μελέτη γιά τόν πανηγυρικό τόμο καί ὁ Lavagnini ἔστειλε τίς ἀκόλουθες εὐχές: «Ἐορτάζοντας τά ἑκατό χρόνια τῆς Χ.Α.Ε. φέρνω στό νοῦ μου τόν ἀξέχαστο φίλο Γεώργιο Σωτηρίου ἐλθόντα στό Παλέρμο ἐπικεφαλῆς τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας στό ὄγδοο Βυζαντινολογικό Συνέδριο».

Οἱ ὁμιλίες ἔγιναν σύμφωνα μέ τό δημοσιευόμενο ἐδῶ πρόγραμμα, μπροστά σέ πυκνό ἀκροατήριο, πού δέν ἔλειψε καί τίς πιό ἀκατάλληλες ὥρες. Ὁ τύπος καί τά μαζικά μέσα ἐνημέρωσης σημείωσαν μέ εὐμένεια τίς ἐκδηλώσεις. Τίς δαπάνες τῆς συνάντησης κάλυψε τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ.

Δημοσιεύονται ἐδῶ τό πρόγραμμα, ή προσφώνηση τῆς Κυρίας Ὑπουργοῦ Μελίνας Μερκούρη, καθῶς καί ή ὁμιλία τοῦ Προέδρου, ὅπου διαγράφεται σύντομα ή ἱστορία τῆς Χ.Α.Ε.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ

Ἀθήνα, 6-9 Ὀκτωβρίου 1984

Στήν αἴθουσα διαλέξεων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἑρευνῶν

Σάββατο, 6 Ὀκτωβρίου

Πρωινή συνεδρίαση. Προεδρεύει ὁ κ. Μανόλης Χατζηδάκης.

- 11.00 Ἡ Ὑπουργός Πολιτισμοῦ Κυρία Μελίνα Μερκούρη θά κηρύξει τήν ἔναρξη τοῦ ἑορτασμοῦ. Ἐναρκτήρια ὁμιλία τοῦ Προέδρου τῆς Χ.Α.Ε. κ. Μανόλη Χατζηδάκη.
- Χαιρετισμός τοῦ Προέδρου τῆς Διεθνούς Ἐνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν καθηγητοῦ κ. Herbert Hunger.
- 11.30 Διονύσιος Ζακυθηνός, *Autour de la Querelle des images.*
- 12.15 Ernst Kitzinger, *A 12th century Sanctuary of the Theotokos. St. Mary of the Admiral in Palermo.*

Ἀπογευματινή συνεδρίαση. Προεδρεύει ὁ κ. Διονύσιος Ζακυθηνός.

- 5.30 George Galavaris, *Σιναϊτικά χειρόγραφα τόν καιρό τῶν Ἀράβων.*
- 6.30 Ἐλένη Γλύκατζη-Ahrweiler, *Ἡ Ἑλλάδα καί ὁ μικρασιατικός Ἑλληνισμός.*
- 7.30 Ἐγκαίρια τῆς Ἐκθεσης «Γιά τά ἑκατό χρόνια τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας», στό Βυζαντινό Μουσεῖο.
- 8.00 Δεξίωση στό Βυζαντινό Μουσεῖο.

Κυριακή, 7 Ὀκτωβρίου

Πρωινή συνεδρίαση. Προεδρεύει ὁ κ. Μαρίνος Καλλιγᾶς.

- 10.30 Jean Pierre Sodini, *Diffusion de certains types de plaques de chancel.*
- 11.30 Herbert Hunger, *Die Herrschaft des "Buchstabens". Das Verhältnis der Byzantiner zu Schrift- und Kanzleiwesen.*
- 12.30 Ihor Ševčenko, *The Search of the Past around the Year 800.*

Δευτέρα, 8 Ὀκτωβρίου

Ἐκδρομή τῶν προσκεκλημένων στή μονή Δαφνίου καί τή μονή Ὁσίου Λουκά.

Τρίτη, 9 Ὀκτωβρίου

Ἀπογευματινή συνεδρίαση. Προεδρεύει ὁ κ. Δημήτριος Πάλλας.

- 6.00 Charles Delvoye, *Art Byzantin et art Lombard.*
- 7.00 Cyril Mango, *The Archangel Michael and Attis.*
- 8.00 Ἀποχαιρετισμός ἀπό τόν πρόεδρο κ. Μανόλη Χατζηδάκη.

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΣ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΜΕΛΙΝΑΣ ΜΕΡΚΟΥΡΗ

Μέ χαρά και ύπερηφάνεια χαιρετίζω τή διεθνή επιστημονική συνάντηση τήν αφιερωμένη στά έκατό χρόνια μιās από τίς παλαιότερες επιστημονικές έταιρείες τής χώρας. Ἡ Χριστιανική Ἀρχαιολογική Ἐταιρεία όταν ιδρύθηκε τό 1884 ξεκινούσε μιὰ πρωτοποριακή γιά τήν έποχή της έκστρατεία γιά τήν περισυλλογή, τή διάσωση και τή μελέτη τῶν χριστιανικῶν μνημείων τής Ἑλλάδας, σέ μιὰ έποχή δηλαδή πού τά έργα τῶν λεγόμενων τότε σκοτεινῶν αἰῶνων ἦταν περιφρονημένα.

Σήμερα ἡ πολιτεία θεωρεῖ αὐτονόητη τήν ύποχρέωση νά φροντίζει ὥστε νά σωθοῦν και νά συντηρηθοῦν τά μνημεῖα και νά περισυλλέγονται τά καλλιτεχνικά έργα, τεκμήρια ὅλα ἀνεκτίμητα τής έθνικῆς μας κληρονομιάς ἀπό τή βυζαντινή και τή νεότερη έποχή.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ συμβολή τής Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας στή συνειδητοποίηση τής ιδιαίτερης ἀξίας τοῦ τομέα αὐτοῦ τής πολιτιστικῆς κληρονομιάς στή διάρκεια τοῦ αἰῶνα πού πέρασε ἦταν και εἶναι τεράστια. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ἡ Ἐταιρεία ἦταν ὁ έμπνευσμένος πρόδρομος και παραμένει πολύτιμος συνεργάτης τοῦ Ὑπουργοῦ και τῶν Ὑπηρεσιῶν τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ. Γι' αὐτό και τό Ὑπουργεῖο μας μετέχει πρόθυμα στόν έορτασμό τῶν έκατό χρόνων μέ τήν ειδική Ἐκθεση πού ὀργανώνει τό Βυζαντινό Μουσεῖο, ὅπου φυλάσσονται σέ παρακαταθήκη και οἱ σημαντικές συλλογές τής Ἐταιρείας.

Σήμερα, μέ τήν επιστημονική δραστηριότητα τής Ἐταιρείας, μέ τούς δέκα τόμους τοῦ περιοδικοῦ Δελτίο και τά ἄλλα δημοσιεύματα, μέ τά έλληνικά συμπόσια πού ὀργανώνει κάθε χρόνο και τίς διεθνεῖς συναντήσεις ὅπου μετέχουν διαπρεπεῖς ἐπιστήμονες, φίλοι τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἀπ' ὅλο τόν κόσμο, ἡ Ἀθήνα ἔχει ἀναδειχθεῖ σ' ἓνα ἀπό τά σημαντικότερα κέντρα μελέτης και προβολῆς τής βυζαντινῆς και μεταβυζαντινῆς τέχνης. Γι' αὐτό εἶμαι ὑπερήφانه πού μπορῶ σήμερα νά κηρύξω ὅτι ἀρχίζει ἡ Συνάντηση γιά τά έκατό χρόνια τής Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ Χ.Α.Ε.
κ. ΜΑΝΟΛΗ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Ἡ διεθνής συνάντηση βυζαντινολόγων ἀφιερωμένη στά 100 χρόνια τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀρχίζει μέ τή λαμπρή παρουσία τῆς Κυρίας Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ καί Ἐπιστημῶν Μελίνας Μερκούρη καί μέ τή συμμετοχή τῶν σοφῶν συναδέλφων πού δέχθηκαν νά ἔλθουν καί ἀπό τά πέρατα τοῦ κόσμου γιά νά συνεορτάσουν ἐνεργητικά μαζί μας, μπροστά στό διαλεκτό ἀκροατήριο, μέ τόν Πρόεδρο καί μέλη τῆς Ἀκαδημίας, τά μέλη τῆς Ἐταιρείας καί μέ τόσους φίλους τῆς Ἐταιρείας καί τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Σήμερα, ἐπάνω στό κλείσιμο τοῦ κύκλου τοῦ πρώτου αἰῶνα τῆς ζωῆς τῆς, ἡ ἴδρυση τῆς Ἐταιρείας μᾶς φαίνεται περισσότερο ἀπό ἄλλοτε δικαιωμένη, καθώς εἴμαστε σέ θέση νά ἀναλογιστοῦμε πόσο σωστά εἶχαν συλλάβει τότε οἱ ἰδρυτές τῆς τούς στόχους, ὥστε νά παραμένουν καί σήμερα ὄχι μόνο ἄκρως ἐπίκαιροι, ἀλλά καί νά ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στά κυβερνητικά προγράμματα.

Εἶναι ἐπιταγή τῆς ἡμέρας νά φέρομε στή μνήμη μας τούς πρωτοπόρους αὐτούς τοῦ 1884¹, οἱ ὁποῖοι μέσα στή γενική ἀδιαφορία τῆς ἐποχῆς εἶχαν αὐτοί πονέσει γιά τήν ἐγκατάλειψη, ἄν ὄχι γιά τή συστηματική καταστροφή τῶν χριστιανικῶν μνημείων. Ἀφοῦ εἶχαν ἀπευθύνει ἀπό τόν τύπο μάταιες ἐκκλήσεις πρὸς τό «ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ὑπουργείων» νά φροντίσει «περὶ τῆς διασώσεως τῶν χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων θέτον φραγμόν εἰς τό φρικαλέον καί ὀσημέραι προβαῖνον ἔργον τῆς καταστροφῆς»², ἀποφάσισαν τελικά νά ἰδρῦσουν τό Δεκέμβριο τοῦ 1884 μιά ἔταιρεία τῆς ὁποίας σκοπός ἦταν «ἡ περισυναγωγή καί διάσωσις τῶν ἐν Ἑλλάδι καί ἀλλαχοῦ εὐρισκομένων τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιότητος μνημείων καί ἱερῶν κειμηλίων, ὧν ἡ σπουδή καί μελέτη συμβάλλουσι πρὸς διαφώτισιν τῆς καθόλου ἐνιαίας πατρώας ἡμῶν ἱστορίας καί τέχνης»³.

Θά παρατηρήσουμε ὅτι στή διατύπωση αὐτῆ τοῦ καταστατικοῦ τό βάρος τῆς ἀρχαιολογικῆς αὐτῆς ἔταιρείας πέφτει στά μνημεῖα καί στά ἱερά κειμήλια, ἀποψη τότε ἐξόχως προοδευτική ἄν λογαριάσομε δύο πράγματα. Τό πρῶτο ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη ο ὄρος «ἀρχαιολογία» ἔπαιρνε συχνά πλατύτερη ἔννοια. Ἐπειτα, ὅτι στά χρόνια αὐτά βέβαια ἡ βυζαντινὴ ἱστορία εἶχε ἀρχίσει νά γίνεται ἀξιοσέβαστο ἀντικείμενο μελέτης μέ τίς ἐργασίες τοῦ

1. Τό πρῶτο Συμβούλιο ἀποτελέστηκε ἀπό τόν Πρόεδρο Ἀλέξανδρο Βαρούχα, τόν Γραμματέα Ι. Μ. Δαμβέργη, τόν Ταμία Τ. Βισβίτζη, τόν Ἐφορο Ἀρχεῖου κτλ. Γ. Λαμπάκη, τούς Συμβούλους Γ. Βροῦτο καί Γ. Ζέζο.

2. Ἐφημερίς «Αἰών», 30 Σεπτεμβρίου 1883, ἄρθρο τοῦ Λ(αμπάκη).

3. Δελτίον Γον, 1903, σ. 126.

Σ. Ζαμπέλιου, τοῦ Κ. Παπαρρηγόπουλου, τοῦ πατέρα της «ἐνιαίας πατρώας ἱστορίας», καί ἄλλων. Ἄλλά ὅτιδῆποτε ἀναφερόταν σέ ἔργα βυζαντινῆς τέχνης παρέμενε ἀκατανόητο καί περιφρονημένο, ἀκόμα καί ἀπό ἀνθρώπους τῆς λογιόσυνης τοῦ Σπυρίδωνος Λάμπρου, ὁ ὁποῖος γιά νά χαρακτηρίσει «τά πλεῖστα βυζαντινῆς τεχνοτροπίας ἔργα» χρησιμοποιοῦσε τήν ἀρχαία λέξη «σικχαντά»-σιχαμένα⁴.

Στήν πρώτη αὐτή περίοδο τῆς ζωῆς της ἀπό τό 1884 ἕως τό 1911, ἐπιτελεῖ ἡ Ἑταιρεία σημαντικό ἔργο περισυναγωγῆς καί διάσωσης ἱερῶν εἰκόνων, ἀμφίων καί ἄλλων κειμηλίων. Κατόρθωσε νά προκαλέσει ἐπανειλημμένες ἐγκυκλίους τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καθώς καί τοῦ Ὑπουργείου Ἐκκλησιαστικῶν καί Δημοσίας Ἐκπαιδύσεως, οἱ ὁποῖες προέτρεπαν μονές καί ἐκκλησίες νά προσφέρουν στή Χ.Α.Ε. κειμήλια παντός εἶδους καί χρηματική ἀκόμη βοήθεια. Τό ἀποτέλεσμα τῶν ἀδιάκοπων ἐνεργειῶν ἦταν ὅτι σιγά σιγά συγκεντρώθηκε σημαντικός ἀριθμός ἔργων κινητῶν, ἐνίοτε ἀνισης ἀξίας, ἀλλά συχνά ἀξιόλογων, ὅπως τό μοναδικό χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου γιά τά προνόμια τῆς Μονεμβασίας, χειρόγραφοι κώδικες, φορητές εἰκόνες, πολλά ἄμφια χρυσοκέντητα, ἔργα μικροτεχνίας ἀπό διάφορα ὕλικά. Γιά νά καταλάβομε τό ρυθμό περισυναγωγῆς τῶν ἀντικειμένων καθώς καί γιά τό εἶδος τῶν συλλεγομένων σημειώνομε, γιά παράδειγμα, ὅτι τό ἔτος 1901 ἀναγράφεται στό «Δελτίον» ὅτι στή συλλογή μῆχαν 571 ἀντικείμενα, δηλαδή 4 χειρόγραφα, 7 ἔντυπα βιβλία, 116 φωτογραφικά ἀπότυπα, 14 ἀπό Συλλογή ἀντικειμένων «ἀπό κατακομῶν», 19 ἀρωματικῶν εἰδῶν τῆς ἐκκλησίας καί, τέλος, 401 διάφορα ἀντικείμενα πού δέν κατονομάζονται. Ὅλα αὐτά προέρχονται ἀπό δωρεές. Σημειώνεται στό «Δελτίον» ὅτι οἱ πιό σημαντικές εἶναι τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων (29) καί τά «ἀπό τῶν κατακομῶν» (14)⁵. Οἱ συλλογές αὐτές ἔφθασαν ἔτσι τά 10.000 κομμάτια. Μέσα σ' αὐτά ξεχωρίζει πολύτιμο σύνολο 2.000 περίπου φωτογραφιῶν ἀπό τίς περιοδεῖες τοῦ Λαμπάκη καί ἄλλες, ὅλες μέ χριστιανικά μνημεῖα καί κειμήλια.

Σημασία ἔχει ὅτι συνεχεῖς ἦταν οἱ προσπάθειες νά ἐκτεθοῦν ὅσα ἀξιόλογα εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιά τό κοινό. Ὑστερα ἀπό μερικές μετακινήσεις μεταφέρεται ἡ συλλογή στά ὑπόγεια τοῦ Πολυτεχνείου, ἔπειτα στά ὑπόγεια τοῦ προσωρινοῦ τότε μητροπολιτικοῦ μεγάρου (1890) καί, τέλος, κατέληξε τό 1893 σέ μιᾶ αἴθουσα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, ὅπου παρέμεινε ἐκτεθειμένη τριάντα χρόνια, ἕως τό 1924. Εἶχε δημοσιευτεῖ καί κατάλογος τῆς συλλογῆς, τό 1906 μέ ἐπανέκδοση τό 1908, γραμμένος ἀπό τό Γ. Λαμπάκη⁶. Τό 1924 τό μεγαλύτερο μέρος τῆς συλλογῆς μεταφέρθηκε στά

4. Σ. Λάμπρου, Παναγιώτου Δοξαρά, Περὶ ζωγραφίας, Ἀθήναι 1875.

5. Δελτίον Δον, 1904, σ. 73.

6. Κατάλογος καί Ἱστορία τοῦ Μουσείου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης ὑπό

υπόγεια τῆς Ἀκαδημίας, ὅπου εἶχε σχηματιστεῖ ἓνα ὑποτυπῶδες Βυζαντινὸ Μουσεῖο. Ἀπὸ τότε οἱ συλλογές τῆς Χ.Α.Ε. ἀκολουθοῦν τὴν τύχη τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, ὅπου βρίσκονται ἕως σήμερα ἐκτεθειμένες ἢ φυλαγμένες, ὡς παρακαταθήκη. Ἀκόμη, ἓνα μικρὸ μέρος ἀμφίων, ἐπιταφίων καὶ ἄλλων μικροτεχνημάτων μεταφέρθηκε συγχρόνως στό «Μουσεῖο Χειροτεχνημάτων», δηλαδή στό σημερινὸ Μουσεῖο Κοσμητικῶν Τεχνῶν, ὅπου καὶ παραμένουν.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ δημοσιεύεται τὸ «Δελτίον περιέχον τὰς ἐργασίας τῆς Ἑταιρείας» σὲ δέκα τεύχη. Τὸ Α' τὸ 1892, τὸ Ι' τὸ 1911. Περιέχει κυρίως πολυτίμες ἀναγραφές γιὰ ἄγνωστα τότε μνημεῖα, γλυπτά καὶ εἰκόνες, γιὰ παντός εἶδους χριστιανικὲς ἐπιγραφές πού βρίσκονταν ὅπου ὑπῆρχε ἑλληνισμός, ἐλεύθερος καὶ ὑπόδουλος. Ἄν καὶ δέν ὑπάρχει καμιὰ ἐπιστημονικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ὕλικου, τὸ σύνολο τῶν συλλογῶν καὶ τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν ἀποτελεῖ πάντοτε, στό μεγαλύτερο μέρος του, συσσωρευμένο ὕλικὸ πληροφοριῶν ἀπὸ τὸν εὐρύτερο χῶρο «τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς», ἀπαραίτητο ἀκόμα γιὰ κάθε εἶδους ἔρευνα, καὶ γιὰ θέματα ἄσχετα μὲ τὴν τέχνη, γιὰ περιστάσεις καὶ νοοτροπίες τοῦ ἐλεύθερου καὶ τοῦ ὑπόδουλου, τότε, ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἄνθρωπος πού ἐργάστηκε περισσότερο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἀρχικῶν σκοπῶν τῆς Χ.Α.Ε. «ἡ ψυχὴ τῆς Ἑταιρείας» ἦταν ὁ Γεώργιος Λαμπάκης, διδάκτωρ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἑρλάγγης, ὁ ὁποῖος διέθετε περισσότερο πάθος καὶ λιγότερη ἐπιστήμη. Γιὰ τὴν ὑπηρεσία του στό Παλάτι –τὰ φιλανθρωπικά τῆς βασίλισσας Ὀλγας– περιερχόταν συνεχῶς ὅλους τοὺς τόπους καὶ δέν ἄφηνε εὐκαιρία νὰ ἀποσημειῶνει τὰ πάντα καὶ συχνά νὰ τὰ φωτογραφίσει. Συνάμα φρόντιζε νὰ θερμαίνει παντοῦ τὸ ζῆλο γιὰ προσφορές στὴν Ἑταιρεία καὶ ἔβρισκε τὸν καιρὸ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ σώσει τὰ ψηφιδωτὰ στό Δαφνί ἢ τὰ λείψανα τῆς μονῆς τῆς Ἁγίας Φιλοθέης –τώρα μητροπολιτικὸ μέγαρο–, νὰ φροντίζει γιὰ τὴν ἐκθεση τῶν συλλογῶν, νὰ συντάσσει μόνος του καὶ νὰ δημοσιεύει τὸ Δελτίον. Συγχρόνως δημοσιεύει σὲ πολλὰ περιοδικά, «Σιών», «Ἑβδομάς» κ.ἄ., μικρὲς μελέτες –περὶ τίς 300– καὶ μερικὲς μεγαλύτερες, ὅπως γιὰ τὸ Δαφνί, «Οἱ Ἑπτὰ Ἀστέρες τῆς Ἀποκαλύψεως» καὶ ἄλλα. Ὁ θάνατος τοῦ Γ. Λαμπάκη –Μάρτιος 1914–, πού συμπίπτει σχεδόν μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου, σημαίνει τὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ γόνιμης περιόδου τῆς Χ.Α.Ε.⁷

Στὰ 1923 ἡ Ἑταιρεία ἀρχίζει καὶ πάλι νὰ δρᾷ μὲ μερικοὺς παλαιούς συμβούλους, ἀλλὰ ἀνανεωμένη μὲ σημαντικὰ πρόσωπα τῆς ἐποχῆς. Ἐμψυ-

Γ. Λαμπάκη, 1906, 6' ἔκδοση 1908.

7. Ἡ οὐσιαστικότερη βιογραφικὴ σημείωση καὶ χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸ Γ. Λαμπάκη ἔχει γραφεῖ ἀπὸ τὸ Χρυσόστομο Παπαδόπουλο, μητροπολίτη Ἀθηνῶν, Δελτίον Χ.Α.Ε., τεύχος Α', 1924, σ. 2-7.

χωτής ο αρχαιολόγος Ἀλέξανδρος Φιλαδελφεύς, Γενικός Γραμματέας, Πρόεδρος ὁ Σπ. Παπαφράγκος, αντιπρόεδροι οἱ Γ. Σωτηρίου καί Κ. Δυοβουνιώτης. Στό νέο καταστατικό διατυπώνονται οἱ σκοποὶ τῆς Ἑταιρείας μέ τρόπο κάπως διαφορετικό. Ἡ «περισυναγωγή» δέν ἐπιτρέπεται πιά ἀπό τόν ἀρχαιολογικό νόμο, ἐξακολουθεῖ ὅμως νά ἀποσκοπεῖ ἡ Ἑταιρεία –παραθέτω– «εἰς τήν σπουδήν, διάσωσιν καί διαφύλαξιν τῶν μνημείων καί ἱερῶν κειμηλίων τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος καί εἰς τήν μελέτην καί διαφώτισιν τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς τέχνης καί θρησκείας ἡμῶν». Καθορίζεται ἀκόμη ἀνάμεσα στούς σκοπούς «ἡ ἴδρυσις Πινακοθήκης καί Σχολῆς ἀγιογραφίας, ἵνα οἱ ἀγιογράφοι σπουδάζωσι μετ' ἐπιστήμης καί τέχνης καί ἀκολουθῶσι τούς παραδεδεγμένους ἀρχαίους καί σοβαροὺς τύπους τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου ἐκκλησίας»⁸. Συμπεραίνομε ὅτι ὁ καιρὸς ἦταν φαίνεται ὄριμος γιά νά ἐμφανιστεῖ ὁ Φ. Κόντογλου, καλλιτέχνης ἄσχετος τότε μέ τήν Ἑταιρεία, ὁ ὁποῖος ὅμως πραγματοποιεῖ τό σκοπὸ αὐτό. Στούς τέσσερις τόμους πού δημοσιεύονται στή δεύτερη αὐτὴ περίοδο, πού κρατᾶ ἕως τό 1928, οἱ περισσότερες ἐργασίες εἶναι μελέτες μέ ἐπιστημονικότερες προθέσεις, ἀλλά δέ λείπουν οἱ πάντοτε χρήσιμες καταγραφές εἰκόνων καί ἐπιγραφῶν.

Καινούργια ζωή παίρνει ἡ Χ.Α.Ε. ὅταν τό 1932 ἀναλαμβάνουν τή διοίκηση νέοι τότε καί λαμπροὶ ἐπιστήμονες, ὁ Νίκος Ἀ. Βέης, Πρόεδρος, ὁ Ἄν. Ὁρλάνδος, Ἀντιπρόεδρος, ὁ Γ. Σωτηρίου, Γενικός Γραμματέας καί ὁ Ἄνδρέας Ξυγγόπουλος, Εἰδικός Γραμματέας. Τό νέο καταστατικό ὀρίζει σκοπούς λιγότερο συγκεκριμένους, ἀλλά εὐρύτερους: «εἶναι πᾶσα ἐπιστημονική ἐν γένει ἐργασία ἀφορῶσα εἰς τήν Χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ»⁹. Ἀπό τόν τρόπο πού πραγματοποιήθηκαν τελικά στὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια –1933-1940– οἱ ὀριζόμενοι σκοποὶ, συμπεραίνομε ὅτι τό ἐνδιαφέρον ἀπλωνόταν καί στήν ἐκκλησιαστικὴ μουσική, στὰ λειτουργικά κείμενα καί, ἐν μέρει, καί στή φιλοσοφία. Ἔως τό 1940 ἐκδίδονται τέσσερις τόμοι τοῦ περιοδικοῦ μέ τόν τίτλο *Πρακτικά τῆς Χ.Α.Ε.* πού ἀποτελοῦσαν παράρτημα τοῦ προσωπικοῦ περιοδικοῦ πού ἐξέδιδε ὁ Πρόεδρος Νίκος Βέης (Bees), τό «Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher». Ἔχουν μεγαλύτερο σχῆμα, μέ ἄρτια ἐκτύπωση καί μέ πλούσιο περιεχόμενο ὑψηλῆς ἐπιστημονικῆς στάθμης. Παράλληλα, ὀργανώνονται κάθε χρόνο σειρές ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων.

Σημαντικὸ καί πρωτοποριακὸ ξεκίνημα στήν περίοδο αὐτὴ ἦταν τό ἐρευνητικὸ πρόγραμμα πού ἀνέλαβε τό 1937 νά ἐκτελέσει ἡ Χ.Α.Ε. σέ συνεργασία μέ τό διάσημο τότε γερμανὸ καθηγητὴ Η. Lietzmann, πού ἦταν καί ὁ ἐμπνευστὴς του. Πρόκειται γιά τό *Corpus τῶν χριστιανικῶν ἐπιγρα-*

8. Στό ἴδιο, σ. 83.

9. Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Χ.Α.Ε., περ. Γ', τ. Α' (1933), σ. 150.

φῶν τῆς Ἑλλάδας, μέ χορηγὸ τὸν εὐπορο φιλότεχνο αἰγυπτιώτη αἰμίμηστο Δημήτριο Τζιρακόπουλο. Συγκεντρώθηκε τότε ἀπὸ νεότερους συνεργάτες σημαντικὴ ποσότητα ἐπιγραφικοῦ ὕλικου ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, ἀλλὰ ὁ πόλεμος, ἡ κατοχὴ, οἱ πολιτικὲς ἀλλαγές στὴν Αἴγυπτο σταμάτησαν τὴ μακρᾶς πνοῆς αὐτὴ προσπάθεια. Μόνο ἓνα τεῦχος τυπώθηκε τότε ἀπὸ τὸ Ν. Βέη. Μετὰ τὸν πόλεμο, δημοσιεύτηκε ἄλλο ἓνα τεῦχος¹⁰.

Σήμερα ἡ Ἑταιρεία θά ἦταν ἔτοιμη νὰ ἀξιοποιήσει τὸ συγκεντρωμένο ὕλικό καὶ νὰ συνεχίσει τὴν ἔρευνα καὶ περισυλλογὴ καθὼς καὶ τὴ δημοσίευση, φτάνει νὰ ἔδρισκε τὰ μέσα τὰ οἰκονομικά σέ μόνιμη βάση γιὰ τὸ θεμελιακὸ αὐτὸ ἔργο ἐπιστημονικῆς ὑποδομῆς. Καὶ ὅπως εἶναι γνωστὸ τὰ ἔργα αὐτὰ τῶν οὐμανιστικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τόσο λιτά, τόσο σεμνά καὶ ὀλιγοδάπανα σέ σχέση μέ ἄλλα, ὥστε δέ θά δυσκόλευαν κανέναν, ἂν ἔδρισκαν λίγη στοργὴ ἀπὸ ἐκεῖ πού τὴν περιμένουν.

Μετὰ τὴν κατοχὴ ξαναζωντανεῖ ἡ Χ.Α.Ε. μέ τὴν ἴδια διοίκηση. Ξαναρχίζουν οἱ ἐτήσιες σειρές ἀνακοινώσεων ἐπιστημονικῶν πού θερμαίνονται, παρὰ τίς κακουχίες τῶν καιρῶν, τὴν ἐρευνητικὴ διάθεση. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ν. Βέη τὸ 1958, γίνεται Πρόεδρος ὁ Γ. Σωτηρίου, Ἀντιπρόεδρος ὁ Ἄν. Ὀρλάνδος καὶ Γενικός Γραμματέας ἡ ταπεινότης μου –ὅπως θά ἔλεγε ὁ Βέης. Τὸ 1965 τὸ Γ. Σωτηρίου διαδέχεται στὴν Προεδρία ὁ Ἄν. Ὀρλάνδος, ἕως τὸ 1979, ὁπότε τὸν διαδέχεται ὁ Μαν. Χατζηδάκης, μέ Γενικό Γραμματέα τὸν κ. Χαρ. Μπούρα καὶ ταμίας τὸν κ. Παύλο Λαζαρίδη. Μόλις τὸ 1960 ἡ Χ.Α.Ε. εἶναι σέ θέση νὰ ξαναρχίσει τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ τῆς, ἐπιστρέφοντας στὸν ἀρχικό τίτλο «Δελτίον» τῆς Δ' περιόδου, σέ ἀνανεωμένη μορφή, μέ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὴν ἄρτια εἰκονογράφηση. Τὸ «Δελτίον» εἶναι τώρα διεθνῶς τὸ μόνον περιοδικὸ ἀφιερωμένο σχεδόν ἀποκλειστικά στὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ τέχνη, σέ ἐπίπεδο αὐστηρὰ ἐπιστημονικό, καὶ ἀποτελεῖ τὸ κυριότερο ὄργανο γιὰ τὴ δημοσίευση ἐργασιῶν τῶν ἐλλήνων κυρίως ἱστορικῶν τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἔχουν ἐκδοθεῖ ἕως τώρα ἕνδεκα τόμοι, ὁ καθένας ἀφιερωμένος στὴ μνήμη ἑνὸς ἐκλιπόντος ἐργάτη τῆς ἐπιστήμης μας, δικοῦ μας ἢ ξένου. Ὁ 12ος τόμος, θέλομε μέ τὸν ὄγκο καὶ τὸ περιεχόμενο νὰ ἀποτελέσει τὸ ὑπαρκτὸ τεκμήριο τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς Ἑκατονταετίας. Θά περιέχει τίς ὀμιλίες πού θά ἀκουστοῦν ἐδῶ, μελέτες ὧσων ἐκλήθησαν καὶ δέν μπόρεσαν νὰ ἔρθουν καὶ πολλές ἄλλες ἐργασίες.

Παράλληλα, δημοσιεύονται ἀραιότερα αὐτοτελῆ ἔργα σέ μία σειρά μέ τὸν

10. 1. Corpus der Griechisch-Christlichen Inschriften von Hellas, Herausgegeben von H. Lietzmann, Nikos A. Bees und G. Sotiriu, Band I. Die Griechisch-Christlichen Inschriften des Peloponnes. Herausgegeben von N. A. Bees (Βέης), Band I, Isthmos - Korinthos, Athen 1941.
2. Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Ἑλλάδος, Τόμος 1, Μέρος Α', Δ'-Θ' αἰ. μ.Χ. The Greek Christian Inscriptions of Crete by A. C. Bandy (Μπέντης). Ἔκδ. Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας, Ἀθήναι 1970.

τίτλο «Τετράδια Χριστιανικής Ἀρχαιολογίας καί Τέχνης». Ἔχουν δημοσιευτεῖ στή σειρά δύο τόμοι καί τυπώνεται τρίτος. Ἀκόμα, ἐτοιμάζονται τά εὐρετήρια ὄλων τῶν τόμων πού ἔχουν δημοσιευτεῖ ἕως τώρα ἀπό τήν πρώτη περίοδο ἕως καί τήν τέταρτη¹¹.

Γιά τό σημερινό διοικητικό συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας εἶναι βαριά ἡ κληρονομιά πού μᾶς ἄφησε ἡ προηγούμενη γενεά τῆς Χ.Α.Ε., γενεά πρωτοπόρων στήν ἑλληνική ἐπιστήμη τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Ἐκτός ἀπό τό Βέη πού ἐμφανίζεται τό 1900, οἱ Σωτηρίου, Ὁρλάνδος καί Ξυγγόπουλος εἶχαν ἐμφανιστεῖ στή δεύτερη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας καί οἱ δύο τελευταῖοι ἐξέλιπαν στήν ὄγδοη δεκαετία του. Στή διάρκεια δηλαδή τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ 20οῦ αἰῶνα, οἱ ἄνθρωποι αὐτοί εἶχαν τήν εὐκαιρία νά θεμελιώσουν καί νά διδάξουν τήν ἐπιστημονική ἔρευνα κυρίως τῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδας καί γι' αὐτό οἱ ἐπόμενες γενεές τοὺς χρωστοῦμε πολλά.

Ἐμεῖς ἔχομε συνείδηση ὅτι οἱ καιροί ἄλλαξαν. Ὁ ἀριθμός τῶν νέων ἀρχαιολόγων ἀλλά καί ἀρχιτεκτόνων πού ἀσχολοῦνται μέ τή βυζαντινή τέχνη στήν Ἀρχαιολογική Ὑπηρεσία καί στίς πανεπιστημιακές ἔδρες ἔχει αὐξηθεῖ, θά ἔλεγα τρομακτικά, οἱ περισσότεροι ἀπό αὐτούς ἔχουν καί πολλές εὐθύνες ἀπέναντι στά μνημεῖα τοῦ τόπου. Ξέρομε τήν ἀνεπάρκεια τῆς προετοιμασίας τῶν νέων ἐπιστημόνων γιά τό δύσκολο ἔργο τους ἀπό τίς πανεπιστημιακές σπουδές καί αἰσθανόμαστε τό χρέος νά βοηθήσουμε ὅσο μπορούμε, μιά πού ἐμεῖς ἀνήκομε σέ παλαιότερες γενεές καί θεωροῦμαστε, ἐκ τῶν πραγμάτων τουλάχιστον, ἐμπειρότεροι.

Στά πλαίσια αὐτῶν τῶν ἀνησυχιῶν κρίναμε ὅτι οἱ σειρές τῶν ἐτήσιων ὀλίγων διαλέξεων, πού εἶχαν διακοπεῖ στή διάρκεια τῆς δικτατορίας καί εἶχαν ξαναρχίσει τό 1974, ἦταν πιά ἀνεπαρκεῖς. Γι' αὐτό ὀργανώνομε ἀπό τό 1981 ἐτήσια συμπόσια, ὅπου πενήντα περίπου Ἕλληνες ὁμιλητές, κυρίως νέοι, ἔχουν τήν εὐκαιρία νά ἀνακοινώσουν νέα εὐρήματα ἢ νέες ἀπόψεις, πού βρῖσκουν ἄμεση ἀπήχηση σέ συζητήσεις πού ἀκολουθοῦν. Οἱ περιλήψεις τῶν ἀνακοινώσεων δημοσιεύονται ἐγκαίρως, ὥστε ἡ γόνιμη αὐτή ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν νέων καί ἀνάμεσα στοὺς νέους καί τοὺς παλαιότερους νά παίρνει ἀμέσως κάποια σταθερότερη καί ἐλεγχόμενη μορφή. Ἦδη ἔχουν γίνει στήν Ἀθήνα τέσσερις συναντήσεις καί τό 1985 ἡ πέμπτη θά γίνει στή Θεσσαλονίκη. Μελετοῦμε ἀκόμα νά ὀργανωθοῦν σεμινάρια γιά τήν τεχνική τῶν ἀνασκαφῶν καί τή μουσειολογία καί ἄλλα ἐρευνητικά προγράμματα.

11. 1. Ἀγ. Βασιλάκη-Καρακατσάνη, Οἱ τοιχογραφίες τῆς Ὁμορφῆς Ἐκκλησιᾶς στήν Ἀθήνα, μέ ἀγγλ. περίληψη. Ἀθήνα 1972, σχ. 8ο, σ. 150, πίν. 58. 2. Th. Chatzidakis Bacharas, Les peintures murales de Hosios Loukas. Les chapelles occidentales. Athènes 1982, σχ. 4ο, σ. 220 καί 96 πίνακες μέ 112 εἰκόνες. 3. G. Zacos, Byzantine Lead Seals, compiled and edited by John Neskitt, vol. two, Nos 1-1089. Ἀθήνα-Berne, σχ. 4ο, σ. XXIX+543, πίν. 100.

Κυρίες και Κύριοι,

Ο κύκλος της εκατονταετίας που αρχίζει τό 1985 μάς βρίσκει μέ τό βάρος νέων εϋθυνών σέ διαφορετική κλίμακα υποχρεώσεων, τήν όποία προσδιορίζουν οί απαιτήσεις τής έποχής. Είμαστε εν τούτοις αισιόδοξοι ότι, αν και πάντοτε ένδεείς στά οικονομικά, μέ τή συμπαράσταση του Ύπουργείου, που έχει αρχίσει νά γίνεται πió αισθητή, θά μπορέσομε νά πραγματοποιήσομε όσα σχεδιάζομε.

Εϋχαριστοϋμε τήν κυρία Ύπουργό καθώς και τίς Διευθύνσεις τών Συνεδρίων και τών Βυζαντινών Αρχαιοτήτων για τήν άμεση έως τώρα βοήθεια και έλπίζομε νά έχομε πλουσιότερη τήν πολύτιμη συμπαράσταση του Ύπουργείου και στό μέλλον.

Εϋχαριστοϋμε τό Βυζαντινό Μουσείο για τή σπουδαία έκθεση που όργάνωσε για νά τιμήσει τά Έκατό Χρόνια.

Τέλος, εϋχαριστοϋμε τούς αγαπητούς συναδέλφους που ήρθαν από μακριά για νά συννεορτάσομε, καθώς και όλους όσοι μέ τήν παρουσία ή και μόνο μέ τήν καρδιά τους εΐναι κοντά μας.